

ANDREJ RASPOR / je dr. družbenih ved – upravljaljskih ved, uni. dipl. org. dela. Ima več kot 38 let delovnih izkušenj od tega več kot 20 na vodilnih mestih: vodja splošnih poslov in komisije za nadzor stroškov, direktor razvoja kadrov in za strateške projekte, podjetnik, ustanovitelj več start-upov, poslovni svetovalec. Mnenja je, da je treba akademsko delo stalno preizkušati na terenu. Avtor več znanstvenih, strokovnih monografij in uporabnih priročnikov ter raziskovalec ARRS projektov.

DARKO LACMANOVIĆ / je redni profesor na Univerzi »Mediterran, Fakulteta za turizem MTS – »Montenegro Tourism School« v Podgorici, Črna gora. Več let je deloval v gospodarstvu, kot direktor prodaje enega največjih črnogorskih podjetij. Je avtor več knjig in člankov v revijah, ki se raziskovalno ukvarja s trženjem v turizmu in vodenjem prodaje v gostinstvu.

Povzetek: Terorizem in njegov vpliva na turizem nista novi področji. Mi smo se ga le lotevali z vidika primerjave med državami, kjer politična in ekonomska dejavnost ni stabilna in zahodnimi tržnimi gospodarstvi, kjer je gospodarstvo stabilno in imajo države urejeno demokracijo. Tako je ugotovitev, da se turizem, mnogo hitreje opomore, ko pride do terorističnega napada v državah, kjer je tržno gospodarstvo in urejena demokracija. Medtem ko se v ostalih državah opravlja zelo počasi.

Ključne besede: terorizem, teroristični napadi, politična stabilnost, gospodarska rast.

VPLIV TERORIZMA NA TURIZEM

Uvod

Turizem je po definiciji migracija prebivalstva iz različnih motivov, ampak predvsem z namenom ukvarjanja s prostočasnimi dejavnostmi in rekreacijo oziroma iskanjem zabave, da bi pobegnili pred vsakodnevnim delovno in življenjsko rutino. Poleg tega, da si turisti želijo počitka, želijo tudi spoznavati lokalno kulturo in kulinariko. Če nisi adrenalinski turist in ne potuješ zaradi nekkih čudnih vzgibov, potem si predvsem želiš doživetja v miru. Seveda je to zelo posplošeno povedano, saj gre danes pri turizmu za bolj kompleksen pojav. Njegova masovnost se pojavi z razvojem novih destinacij in novih transportnih možnosti, ki jih omogoči avto mobilnost in poceni letalske linije.

Drugi vidik, ki ga obravnava prispevek je terorizem. Ta ni ni nov pojav. V drugo polovico dvajsetega stoletja pa je novo to, da se pojavi nova pojavna oblika, ko se terorizem pojavi v turističnih krajih. Ko obravnavamo povezavo med terorizmom in njegovim vplivom na turizem je potrebno opozoriti, da je bilo na tem področju izvedenih veliko različnih študij, ki so obravnavale različna okolja in vzroke terorističnih napadov, kot njegove posledice.

Povezava med turizmom in terorizmom je tako bila ugotovljena že pred desetletji in podrobno opisana v mnogih objavljenih študijah. Sami pa smo to temo tudi obravnavali in tu podajamo zgolj povzetke¹.

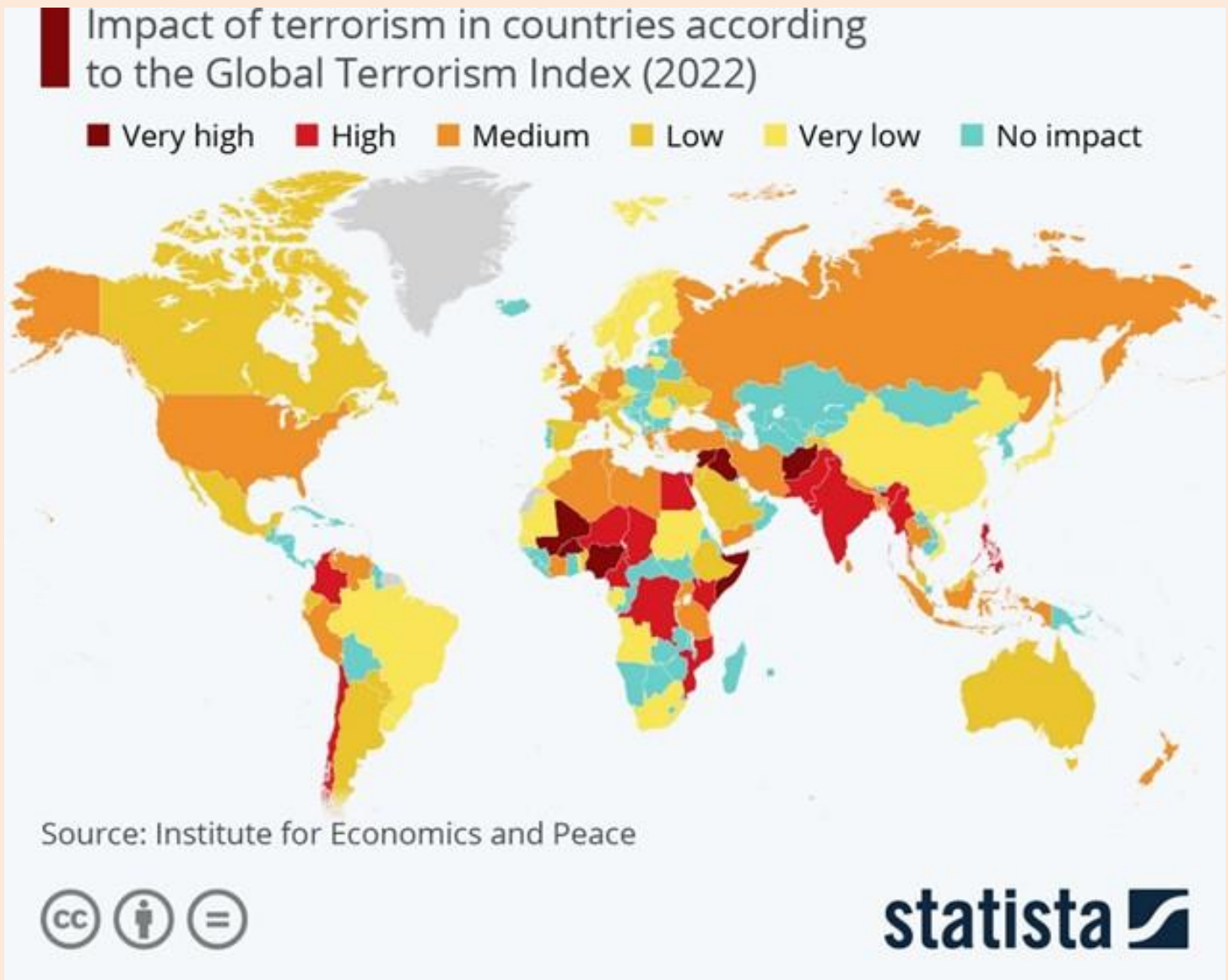
Turizem in terorizem

Terorizem

Terorizem je v najširšem pomenu uporaba kriminalnega nasilja za izzivanje stanja groze ali strahu, večinoma z namenom doseganja političnih ali verskih ciljev. Izraz se v zvezi s tem uporablja predvsem za namerno nasilje v času miru ali v kontekstu vojne proti neborcem (večinoma civilistom in nevtralnemu vojaškemu osebju). Avtorja Pizam in Smith sta iz zgoraj navedenih splošnih dejstev oblikovala definicijo, da je »Terorizem je sistematična in vztrajna strategija, ki jo izvaja država ali politična skupina proti drugi državi, politični ali socialni skupini preko sosledja nasilnih dejanj, kakršna so usmrtitve, ugrabitve, uporaba eksplozivnih sredstev, sabotaže, umori ipd., z namenom ustvarjati ozračje vzdušja teroriziranosti in javnega ustrahovanja, da bi dosegli politične, družbene ali verske cilje.«

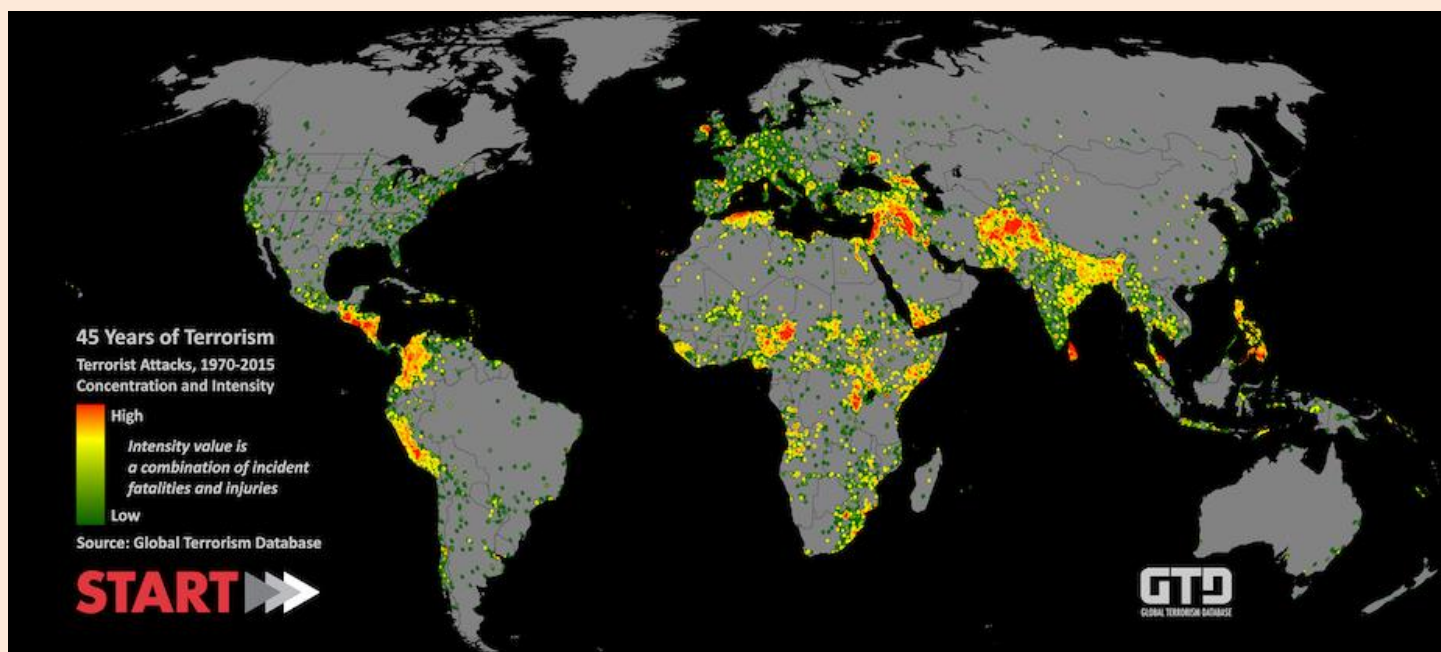
Napadi se lahko zgodijo kjer koli: na praznični tržnici pred zgodovinsko cerkvijo v Pragi, na ulici med državnim praznikom v Španiji, v letalu nad ZDA ali med prvim šolskim dnevom v majhnem mestu na Japonskem. Terorizem ni domena nekkih tretjih afriških držav, do njega lahko pride tudi v urejenih demokracijah. Tak primer je Norveška, ko je Anders Behring Breivik pobil skupino 68 otrok, ki je mirno in nič hudega sluteč taborila na otoku. Taki dogodki nas opominjajo, da moramo vzpostaviti kontrolne mehanizme, da lahko teroristične napade preprečimo, ali pa vsaj omilimo njegove posledice.

V sliki (Slika 1: Prisotnost terorizma v svetu leta 2022) lahko vidimo, v katerih državah po svetu je bil prisoten terorizem leta 2022.

Slika 1: Prisotnost terorizma v svetu leta 2022

Slika (Slika 2: Teroristični napadi v letih 1970-2015) prikazuje, v katerih krajih po svetu so bili najbolj intenzivni teroristični napadi (vir: Five decades of reporting terrorism: Has there been too little or too much coverage?, 2017). Iz slike je razvidno, da je bilo največ takih napadov v Arabskem svetu in v Srednji in Južni Ameriki.

Slika 2: Teroristični napadi v letih 1970–2015

Kot vidimo na sliki (Slika 2: Teroristični napadi v letih 1970–2015), so se teroristični napadi zgodili na nekaterih izmed najbolj atraktivnih turističnih destinacijah. Tako so se dogajali tudi v Sredozemlju. Predvsem v arabskem svetu.

Seveda se postavlja vprašanje, ali je strah pred terorističnimi napadi močnejši od navdušenja nad raziskovanjem turističnih atrakcij? Na to vprašanje ni možno enoznačno odgovoriti in obstaja več odgovorov. Zato jih navajamo v nadaljevanju. Percepcija tveganja glede terorističnih napadov bi lahko vodila do »potovalne anksioznosti« in posledično do iskanja novih turističnih destinacij. Tako bi se lahko določeni turistični destinaciji turisti zaradi nevarnosti pred napadi popolnoma izognili. Baker je pojasnil da, »različne stopnje percepcije tveganja skupaj z drugimi notranjimi dejavniki lahko vplivajo na turistovo motivacijo za potovanje ... Posameznik z negativnim odnosom do določene destinacije zaradi terorističnega incidenta lahko izkazuje visoko stopnjo zaskrbljenosti glede varnosti in to lahko vodi do negativnega izida za odločitev glede potovanja«. In tak turist se bo destinaciji izognil v širokem loku. Tako bo lahko nevarnost enega turista privlačila drugega pa odbijala. Po drugi strani bi lahko poskusi ustvarjanja okolja »brez tveganja« v turizmu lahko vodili do »kratkovidne oblike globalnih potovanj, ki ne razkriva prave narave negotovosti, v kateri živi veliko število prebivalcev na svetovnih destinacijah«. Posledično bi to pomenilo nejasno perspektivo na postopke odločanja glede potovanj. Ne nazadnje ni možno ustvariti popolnoma sterilnega okolja, kjer se ti nima kaj zgoditi. Na potovanju lahko doživiš srčni zastoj, povozi te lahko avto ali pa te okradejo.

Študije potrjujejo, da ima terorizem močnejše negativne učinke v državah v razvoju, kot v razvitih državah. To pa zato, ker si razvite države hitreje opomorejo od terorističnih napadov z »več sredstvi, da zagotovijo dodatne varnostne ukrepe, ki ščitijo pred ponovnimi napadi«. Tudi sami smo raziskovali to tezo in to tudi potrdili. Izsledki ene izmed študij o ranljivosti in odpornosti turizma ob pojavu terorizma nakazujejo, da so bolj »odprte« destinacije bolj odporne na učinke terorizma kot tiste, ki niso; prav tako so države z višjim dohodkom na prebivalca bolj odporne kot tiste z nižjim. To pomeni, da imajo na države, kjer je dohodek nižji in so bolj odvisne od turizma, teroristični napadi večji učinek, kar bi lahko mednarodne turiste odvrčalo, da bi potovali v te države.

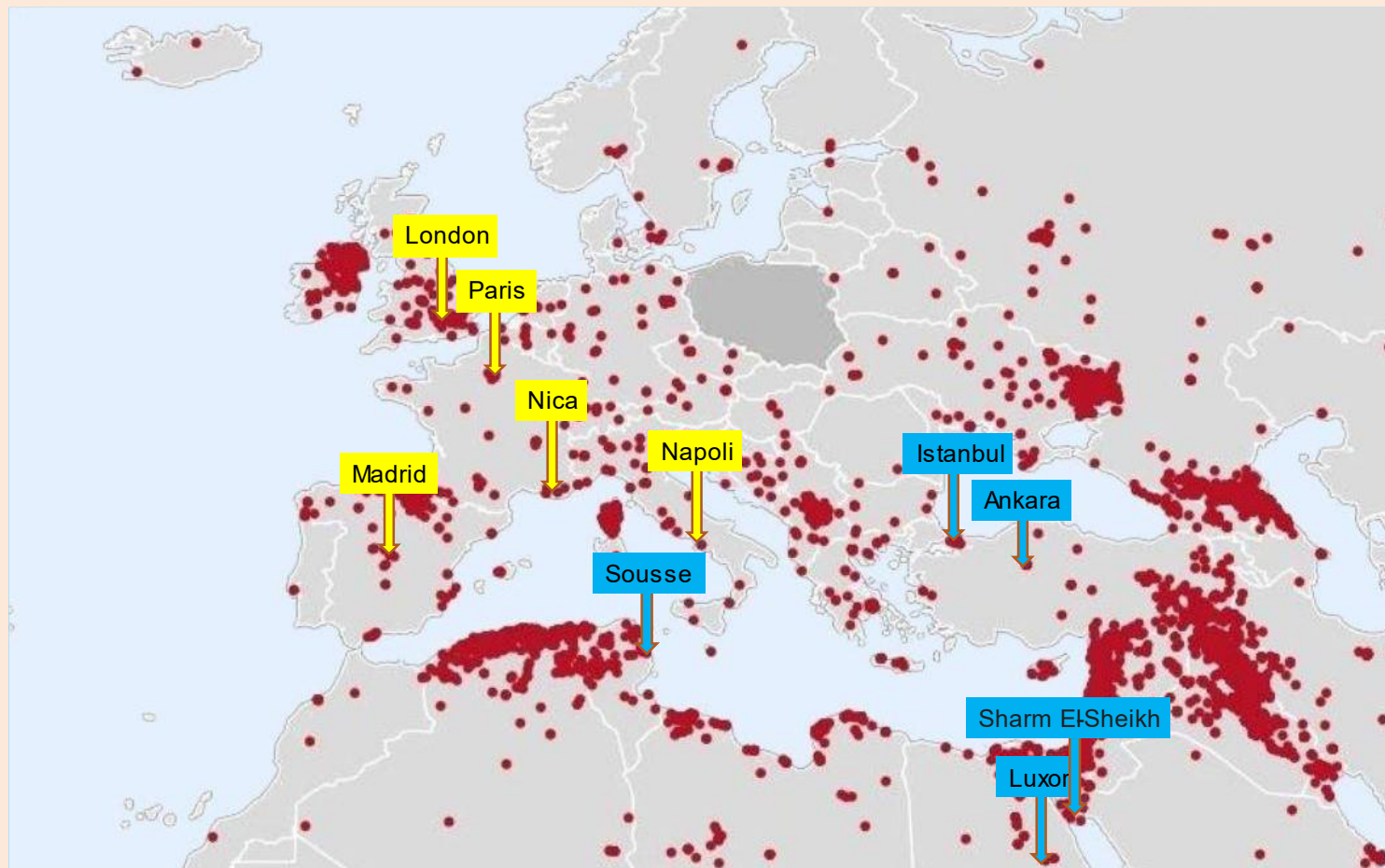
Vsekakor pa se s pojavom terorističnih napadov na turistične destinacije povišajo stroški turističnih podjetij. Ta morajo »najeti usposobljene varnostnike, namestiti detektorje kovin, nadzorovati osebno prtljago gostov, pripraviti krizne načrte in goste poučiti, kako zaznati sumljiva obnašanja.«

Dokazano je bilo, da sta obseg in trajanje pričakovanega negativnega učinka, kakršno je število turistov, ki obiščejo destinacije, ki so jih napadli teroristi, odvisna od stabilnosti takšne države in odziva vlade. V primeru Turčije je bilo ugotovljeno, da je terorizem negativno vplival na pozitivno gospodarsko rast, vendar je bil ta negativni učinek največji med tremi in šestimi meseci po dogodku, nato pa izpuhti in popolnoma izginil. Vendar pa naraščajoče nasilje v Turčiji in sosednjih državah po arabski pomladi ogrozi njeno dolgoročno gospodarsko rast, če se ne bi izvajali ukrepi politike, katerih cilj je povečati varnost in obnoviti podobo varne države po terorističnem napadu. Negativnemu učinku terorizma na turistično povpraševanje lahko sledi zmanjšanje prihodkov v drugih glavnih gospodarskih sektorjih napadene države, kot so proizvodnja nafte in neposredne tuje naložbe, kar se je zgodilo v Nigeriji.

Kar je za nekoga katastrofa, je lahko za drugega dobiček. Tako je bilo ugotovljeno, da so teroristični napadi v Libanonu povzročili pozitivne učinke prelivanja na prihode obiskovalcev v Turčijo in Izrael, kar kaže, da sta ti državi dojeti s strani turistov, kot nadomestni destinaciji.

Najnovejša dognanja

V nadaljevanju je predstavljena raziskava, ki je bila izvedena v letu 2020 in je vključevala podatke do 2018. Vključevala je Egipt, Tunizijo, Turčijo, Španijo, Francijo, Združeno kraljestvo, Italijo (Slika 3: Teroristični napadi v Evropi in Sredozemlju z obravnavanimi primeri).

Slika 3: Teroristični napadi v Evropi in Sredozemlju z obravnavanimi primeri

Zbirni podatki po državah kažejo, kako so se po terorističnih dejanjih odrezale različne države.

Prva skupina držav (Egipt, Turčija, Tunis)

Egipt je do leta 2011 beležil stalno rast števila prihodov v državo (Tabela 1: Povprečna rast prihodov turistov po terorističnih napadih). Po takratnih prognozah naj bi se ta visoka rast nadaljevala, vendar dejansko število prihodov kaže, da je revolucija in bombni napadi močno negativno vplivala na število prihodov turistov. Ker je revoluciji sledil nov državni udar in druge nestabilnosti, se rast še vedno ni obnovila, število prihodov pa ni doseglo števila turistov pred revolucijo. Naš model predvideva, da je prihodnost egiptovskega turizma negotova in da bo število prihodov v bližnji prihodnosti stabilno, vendar daleč pod tistim številom v letu 2010.

Naslednja obravnavana država je Tunizija (Tabela 1: Povprečna rast prihodov turistov po terorističnih napadih). Ta bi podobno kot Egipt, nadaljevala rast turističnih prihodov, ki jo je beležila pred revolucijo. Nato je prišlo do revolucije in število prihodov turistov se je zmanjšalo, namesto da bi se povečalo. Poleg tega se v letovišču Sousse leta 2015 zgodi teroristični napad, kjer je napadalec pobil 38 turistov. Tako se imajo pred COVID-19 za 25 % manj turistov, kot so jih imeli v najboljših letih. Če se upošteva še dejstvo da je svetovni turizem v teh letih pridobil, pa je padec 40 %.

V Turčiji (Tabela 1: Povprečna rast prihodov turistov po terorističnih napadih).se je število prihodov v državo stalno povečevalo do leta 2015, ko je prišlo do bombnih napadov v Ankari. Sledila sta jima novoletno streljanje in poskus državnega udara leta 2016. Število prihodov se je namesto da bi se povečalo, kakor je napovedoval naš model, zmanjšalo. Trenutna napoved našega modela je, da bo število prihodov v državo v naslednjih nekaj letih še naprej upadalo, dokler se ne doseže stabilnosti in država ne pridobi na zaupanju s strani turistov.

Druga skupina (Španija, Francija, Združeno kraljestvo, Italija)

Španija (Tabela 1: Povprečna rast prihodov turistov po terorističnih napadih) je leta 2004 izkusila smrtonosni napad na madridsko podzemno železnico. Bombnim napadom niso sledila druga teroristična dejanja in Španija je ohranila predvideno število prihodov do leta 2007, ko se je rast ustavila. V zadnjem času Španija ponovno doživlja velik porast števila prihodov v državo. Zaradi tega naš model kaže, da bo število prihodov v bližnji prihodnosti še naprej zelo hitro naraščalo. Tako so turisti hitro povrnili zaupanje v destinacijo in se vračajo. Poleg tega prihajajo tudi turisti iz drugih južno sredozemskih letovišč, kjer so še vedno nemiri in možnosti napadov.

Francija (Tabela 1: Povprečna rast prihodov turistov po terorističnih napadih) je konec leta 2015 doživela teroristični napad na dvorano Bataclan. Vendar teroristični napadi niso močno zmanjšali števila prihodov in napovedi kažejo, da bo število prihodov v državo še naprej naraščalo. Dodati moramo še, da je Francija izkusila tudi napad s tovornjakom v Nici in napad na Charlie Hebdo, zato ne moremo trditi, da je bilo streljanje v Bataclanu osamljen napad.

Bombni napad 7. julija v Londonu (Tabela 1: Povprečna rast prihodov turistov po terorističnih napadih) na vlakih podzemne železnice je bil najhujše teroristično dejanje, ki ga je London doživel v zadnjem času. Leta 2017 se je zgodilo streljanje v Manchestru. Toda tudi kljub bombnim napadom v Londonu je Združeno kraljestvo presešlo napovedi in zabeležilo veliko rast števila prihodov turistov, ki se bo, nadaljevala tudi v bližnji prihodnosti.

Italija (Tabela 1: Povprečna rast prihodov turistov po terorističnih napadih) je bila analizirana država, ki v zadnjih 25 letih ni doživela resnega terorističnega dejanja. To pa zato ker se je resno zavedala tega problema. Po aretaciji 28 Pakistancev osumljenih terorizma v Neaplju leta 2003 je italijanska policija začela pospešeno preiskavo po vsej Italiji s ciljem iskati speče celice.

Italija ima tudi eno najbolj stabilnih rasti turističnih prihodov. Porast števila prihodov traja od leta 1995 in se bo, kot kaže naš model, nadaljeval.

Sumarne ugotovitve

Ker je porast turizma v svetovnem merilu od leta 1995 velik, lahko pričakujemo, da se bo število prihodov turistov v povprečju povečalo v vseh pregledanih državah (ko se bo seveda stanje na turističnih trgih zaradi COVID-19 in rusko-ukrajinskega konflikta umirilo).

Po predkovidnih simulacijah se bo med letoma 2018 in 2027 število prihodov v Turčijo v povprečju zmanjšalo za 2,6 %, medtem ko se v Egiptu in Tuniziji ne bo niti povečalo niti zmanjšalo. V Španiji, Franciji, Italiji in Združenem kraljestvu se bo število prihodov glede na naš model povečalo.

Pri pregledu tabel povzetkov (1 in 2) lahko opazimo zanimivo dejstvo, da je bila rast tudi po terorističnih napadih v povprečju prisotna v vseh analiziranih državah, vendar je bila v primeru Egipta in Turčije veliko manjša. V primeru Španije je bila nekoliko manjša, medtem ko je v Franciji in Tuniziji ostala enaka. V primeru Združenega kraljestva se je celo povečala.

Tabela 1: Povprečna rast prihodov turistov po terorističnih napadih (v odstotkih)

	Število let po terorističnih napadih s podatki	Dejanska povprečna rast med 1995 in 2017	Predvidena povprečna rast med 2018 in 2027	Dejanska povprečna rast v obdobju po terorističnih napadih	Predvidena povprečna rast v obdobju po terorističnih napadih	Razlika med predvideno in dejansko povprečno rastjo v času po terorističnih napadih
Egipt	7	7.4 %	0.0 %	2.1 %	6.6 %	-4.6 %
Španija	10	4.3 %	8.7 %	1.7 %	3.4 %	-1.7 %
Francija	3	1.7 %	1.3 %	1.5 %	1.4 %	0.0 %
Združeno kraljestvo	10	2.7 %	1.8 %	1.8 %	0.0 %	1.8 %
Italija	0	3.0 %	2.0 %	/	/	/
Tunizija	7	3.2 %	0.0 %	4.9 %	4.8 %	0.0 %
Turčija	3	9.0 %	-2.6 %	0.4 %	4.1 %	-3.7 %

Če pogledamo tudi dejansko število prihodov, vidimo, da se je v vseh državah, razen v Združenem kraljestvu, število prihodov zmanjšalo v primerjavi z napovedmi iz časa pred napadi.

Tabela 2: Povprečna rast prihodov turistov po terorističnih napadih (v tisočih)

	Število let po terorističnih napadih s podatki	Dejansko število prihodov v obdobju po terorističnih napadih	Predvideno število prihodov v obdobju po terorističnih napadih	Razlika med dejanskim in predvidenim številom prihodov v obdobju po terorističnih napadih
Egipt	7	62.0	129.8	-67.8
Španija	10	561.4	634.1	-72.8
Francija	3	254.0	259.8	-5.8
Združeno kraljestvo	10	298.5	229.0	69.5
Italija	0	/	/	/
Tunizija	7	45.4	67.1	-21.8
Turčija	3	107.4	130.0	-22.6

Izračunali smo tudi korelacije med številom prihodov in nekaterimi ključnimi dejavniki, ki merijo nasilje v vsaki državi. Dodana je tudi letna spremenljivka, ki prikazuje korelacije prihodov s časom. Vidimo, da je povezava vedno pozitivna, kar kaže na naraščanje z leti. Nižji indeks miru (nižji rezultat pomeni večjo miroljubnost) ima negativno korelacijo s pričakovanimi prihodi v državo za vsako od analiziranih držav. Korelacije med indeksom pozitivnega miru in številom prihodov v državo kažejo, da je bilo razmerje negativno v primeru držav MENA in Združenega kraljestva ter pozitivno v primeru Italije, Francije in Španije. Ugotovili smo tudi, da je korelacija med številom odhodov in prihodov v državo v našem vzorcu pozitivna, kar pomeni, da lahko dejavniki, ki vplivajo na odločitev za potovanje v državo, vplivajo tudi na število prihodov v državo.

Razprava in zaključek

Rezultate je težko posplošiti, saj je vsaka država drugačna in jo turist dojema drugače. Na marsikaj vpliva tudi prepoznavnost države. Npr. Savdska Arabija zaradi svojih verskih središč, kjer verniki romajo na letna romanja, bo imele ne glede na teroristične napade skoraj enako število romarjev. Na drugi strani, pa kot vidimo so se v nekaterih državah obiski turistov po bombnih napadih izredno zmanjšali.

Iz našega vzorca lahko razberemo, da imajo stalne teroristične ali nasilne dejavnosti v neevropskih državah bolj negativen vpliv na število prihodov turistov v primerjavi z njihovimi redkejšimi pojavi v evropskih državah, kar je v skladu z rezultati raziskav o naključnih in stalnih terorističnih dejanjih ter pogostosti in ravni organiziranosti terorističnih dejanj. Opazimo lahko, da bolj ko so države politično in gospodarsko stabilne, hitreje se normalizirajo, kar je bilo potrjeno že v prejšnjih študijah.

Po drugi strani pa nekatere ugotovitve kažejo na podoben vzorec, kot se dogaja tudi v drugih delih sveta. Zadnji napadi na Šrilanki so imeli drugačen učinek na prihode turistov v državo kot tisti v Novi Zelandiji. Drugačno je bilo tudi poročanje novic. Ko bodo zbrani vsi podatki, bi bilo ta primer zanimivo analizirati. Ugotovili smo podoben vzorec kot Liu in Pratt, saj so teroristična dejanja manj prizadela države z visokim dohodkom na prebivalca, tudi če so se ponovila. To ugotovljamo sami v primeru Francije. Pokazalo se je tudi, da so bili učinki dolgotrajnejši v državah z nižjimi dohodki na prebivalca, vendar bi to lahko bilo tudi zaradi splošne politične nestabilnosti, za katero je pokazala, da je lahko še bolj vpliven dejavnik kot terorizem.

Na odločitev turistov vplivajo številni dejavniki, zato ne moremo trditi, da so bili samo teroristični napadi razlog za zmanjšanje števila prihodov v države, ki so utpele posledice vojn. Dokažemo lahko, da se je število prihodov turistov v letih po terorističnih napadih zmanjšalo tudi v primerih, ko se je število prihodov v letih pred napadom vztrajno povečevalo.

Najmočnejša točka našega članka je prikaz hipotetičnega scenarija, v katerem se teroristični napadi niso zgodili. V takem primeru vidimo, ali je bilo povečanje/zmanjšanje števila prihodov v državo pričakovano ali ne. V kombinaciji s podatki o terorističnih napadih izkazuje veliko vrednost pri prikazu obsega učinka terorističnega dejanja. Ena od pomanjkljivosti je nezadostno statistično dokazana vzročna povezava med terorizmom in turizmom. Na tem področju so še vedno možne izboljšave. Po pregledu rezultatov moramo ugotoviti, kaj je razlog za večji negativni učinek na države, ki ne veljajo za zahodne. Če gre le za dojetanje in medijsko poročanje, bi morale države, ki niso zahodne, poskušati izničiti učinke z boljšimi odzivi in dejavnostmi odnosov z javnostmi, ki bi jih bilo treba gojiti ves čas in ne le po napadih.

Tako smo ugotovili, da so primerljivi teroristični napadi v evropskih državah imeli manjši negativni učinek na prihode turistov kot v severnoafriških ali arabskih državah. Negativni učinki terorizma so bili v severnoafriških ali arabskih državah v primerjavi z evropskimi državami tudi dolgotrajnejši. Vendar teroristični napadi niso zaustavili porasta turizma v nobeni od evropskih, severnoafriških in arabskih držav. Varnost je nedvomno pomemben dejavnik za stabilno rast turizma. To pa je še toliko bolj pomembno v državah, kjer politične in gospodarske razmere niso stabilne. S to metodo lahko statistični uradi držav ocenijo, kdaj se bo turizem vrnil v stanje pred terorizmom. Varnost je za turista zagotovo eden najpomembnejših dejavnikov pri odločanju za destinacijo, saj le redki turisti iščejo nevarna območja.

Tudi tradicionalne turistične destinacije lahko močno prizadene val nasilja ali celo en sam teroristični napad, kot se je pokazalo v primeru Šrilanke. Zdi se, da se nezahodne turistične destinacije kratkoročnemu upadu števila prihodov turistov ne morejo izogniti. Zahodne države kažejo, da je okrevanje po terorističnem napadu mogoče, če nasilje ni stalno. Analizirane nezahodne države so imele druge težave, saj je terorističnim napadom ali revolucijam običajno sledilo še več nasilja. Tudi v primeru Turčije, kjer stopnja nasilja ni dosegla tiste v Siriji, lahko vidimo, da je bila turistična industrija bolj prizadeta in potrebuje več časa, da si opomore.

Nismo našli študije primera, kako ublažiti posledice nasilnih dejanj v ne zahodnih državah. V primeru Turčije bi bilo zanimivo ugotoviti, kaj je največji razlog za to, saj je bila v Franciji podobna stopnja nasilja kot v Turčiji, vendar njena turistična industrija zaradi tega ni utrpela takšnih posledic.

Viri, literatura in opombe:

ⁱ Članek je bil prvotno objavljen v: Berce, J., Lacmanović, D., & Raspor, A. (2022). Impact of terrorism on tourism demand in the EU and in the Mediterranean . V V. Bevanda & S. Štetić (Ur.), Modern management tools and economy of tourism sector in present era: 6th international thematic monograph (str. 73–92). Association of Economists and Managers of the Balkans; Faculty of Tourism and Hospitality.